

Geliş Tarihi / Received Date
24.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
26.12.2022

Millî Mücadele Döneminde Müslüman Eğitim Sistemi Bağlamında İzmir’de Cemaat-i İslamiye Teşkilatının Kuruluş Girişimleri¹

*The Initiatives of Founding the Organization of Cemaat-i İslamiye in Izmir within
the Context of the Muslim Educational System in the Period of National Struggle*

Ahmet SEZGİN²

Öz

Cemaat-i İslamiye sistemi, Müslüman ahalinin bir araya gelerek oluşturduğu ve yönetime dahil olduğu kurumsal bir yapı olarak tanımlanabilir. Bu sistem Osmanlı yönetimi altında yaşayan Müslümanların, 19. yüzyılın sonlarına kadar ihtiyacını hissetmediği bir yapı idi. Osmanlı'nın toprak kayıplarının artması ve savaşlar neticesinde alınan yenilgiler mevcut bürokratik yapıda sorunların çıkmasına neden olduğu gibi kaybedilen topraklarda kalan Müslümanların haklarının korunması hususu da Osmanlı Hükümetinin gündemini meşgul eder hale geldi. Kaybedilen topraklarda kalan Müslümanların haklarının güvence altına alınması adına Müslümanların, Cemaat-i İslamiye sistemi kurması teşvik edildi ve bu yönde ilgili devletlerle anlaşmalar da yapıldı. Ancak mevcut topraklarda da evkaf sisteminin iyi işleyememesi camilerin, mescitlerin, hayır kurumlarının, okulların ve medreselerin iş ve işlemlerindeki sorunları çoğalttı. Bu durum Müslümanların, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurarak yerelden idareyi istemelerine neden oldu. İlgili teşkilatların kurulmasına dair resmî ve gayri resmî çeşitli girişimler yapıldı ancak Millî Mücadele döneminin sona ermesi ve Osmanlı Hükümeti'nin resmen ortadan kalkmasına kadar olumlu bir netice elde edilemedi. Millî Mücadele döneminde Batı Anadolu'da da Yunan egemenliği altındaki Müslümanlar, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurarak eğitim sistemi başta olmak üzere Müslümanların ihtiyaç duyduğu kurum ve kuruluşların sağlıklı bir biçimde kendini idame ettirmesine çaba harcadı. Ancak işgal şartları ve işgalci gücün Müslüman kurumlarını ve özellikle eğitim sistemini ortadan kaldırmaya yönelik politikaları nedeniyle Müslümanlar açısından oldukça zorlu bir süreç ortaya çıktı. Neticede Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmasına rağmen eğitim sisteminin, istenilen dönüşümü hızlı bir şekilde gerçekleştirmesi mümkün olmadı.

Anahtar Kelimeler: Cemaat-i İslamiye, Yunan, Batı Anadolu, İşgal, Eğitim

¹ Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 2022 yılında kabul edilen "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Eğitim Faaliyetleri" isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, E-mail: sezginahmetr@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-4893-8984

Abstract

Cemaat-i İslamiye system can be defined as an administrative and institutional structure formed by the Muslim community. Until the end of the 19th century, Muslims living under Ottoman rule did not need this system. The increase in the Ottoman Empire's territorial losses and the defeats as a result of the wars caused problems in the current bureaucratic structure. The issue of protecting the rights of the Muslims who remained in the lost lands began to occupy the agenda of the Ottoman Government. In order to secure the rights of the Muslims who remained in the lost lands, Muslims were encouraged to establish the Cemaat-i İslamiye system and agreements were made with the relevant states in this direction. However, the evkaf system did not work well in the existing lands. This situation increased the problems of mosques, masjids, charities, schools and madrasas. This situation caused Muslims to want local administration by establishing the Cemaat-i İslamiye organization. Various official and unofficial attempts were made to establish the relevant organizations, but no positive results could be obtained until the end of the National Struggle period and the official abolition of the Ottoman Government. Muslims under Greek rule in Western Anatolia tried to establish the Cemaat-i İslamiye organization. They also tried to make sure that the institutions and organizations needed by Muslims work properly. However, due to the conditions of occupation and the policies of the occupying power to destroy Muslim institutions and especially the education system, a very difficult process emerged for Muslims. As a result, although the Cemaat-i İslamiye organization was established, it was not possible for the education system to realize the desired transformation quickly.

Keywords: *Cemaat-i İslamiye, Greek, Western Anatolia, Occupation, Education*

Giriş

Cemaat kelimesi, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre "bir imama uyup namaz kılan kişiler", "insan kalabalığı, topluluk", "bir dinden veya bir soydan olanların topluluğu" şeklinde tanımlanmıştır (TDK Online Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>). İlgili tanımlardan yola çıktığımızda "Cemaat-i İslamiye" kavramıyla daha belirli bir grubun kastedildiği görülmektedir. Buna göre Cemaat-i İslamiye, İslam dinine mensup olan insanların oluşturduğu bir topluluk olarak nitelenmektedir. Söz konusu topluluğun, içerisinde yaşadığı devlet/toplum idari mekanizmasının tanıdığı sınırlar çerçevesinde siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birtakım ayrıcalıkları bulunabilmektedir.

Cemaat-i İslamiye yapıları, Osmanlı egemenliği altında yaşayan Müslüman topluluklar arasında genellikle bulunmayan bir teşkilat sistemidir. Osmanlı sınırları içerisinde Cemaat sistemi çoğunlukla gayrimüslim unsurlar tarafından oluşturulan ve sürdürülen bir mekanizma olarak kendini göstermiştir. Osmanlı, hükmettiği bölgelerde yaşayan insanları din ve mezhep temelli bir anlayışa göre kategorize etmiştir (Ortaylı, 2002: 396). Söz konusu insanların oluşturduğu dini toplulukları da millet sistemi içerisinde değerlendirerek siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik bazı haklar tanımıştır. Bu haliyle farklı dinlere mensup insanların oluşturduğu cemaat yapıları da millet sisteminin bir parçasını meydana getirmiştir³. Değişen koşullara uyum sağlamaya çalışan Osmanlı, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile birlikte din ve mezhep anlayışına dayanan ve Müslüman ahalinin üstün tutulduğu millet sisteminde değişime giderek üstünlüğü eşitleyici bir düşünceyi benimsemiştir. İlgili düşünce, Islahat Fermanı ile birlikte

³ Ancak farklı inançlara mensup olmalarına rağmen millet sistemi içerisinde kategorize edilmeyen topluluklar da bulunmaktadır. Dürziler ve Yezidiler bu konuda örnek olarak gösterilebilir. İlgili konuda geniş bilgi için bkz. İlber Ortaylı, a.g.m., s.216-220.

daha da güçlendirilmeye çalışılmıştır (Başar, 2017, 199-200). Müslümanların bu tür cemaat mekanizmaları oluşturması ise dönem şartlarında çok gerekli görülmemiştir. Çünkü halihazırda egemenliği altında buldukları devletin asli unsurları olmaları ve siyasi, kültürel, ekonomik alanlarda doğrudan doğruya devlet mekanizması tarafından desteklenmeleri bunun en büyük nedenini oluşturmuştur.

1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonrası Osmanlı'nın toprak kaybına uğraması ve kaybettiği topraklarda Müslüman unsurların da bulunması, buralarda Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının oluşturulmasını gündeme getirmeye başlamıştır. O güne kadar Batılı devletler azınlık haklarının korunması konusunda Osmanlı'ya müdahale ederken şimdi durum tam tersi bir hal almıştır (Furat, 2013: 66). Ancak Osmanlı'nın Batı'da toprak kaybetmesi sonrası oluşmaya başladığı düşünülen Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının sadece toprak kaybı sonrası meydana geldiği yönündeki değerlendirmeler eksik kalmaktadır. Nitekim Osmanlı egemenliğinde iken Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurarak bu sistemle varlıklarını temin etmeye yönelik adımlar atan Müslümanlar da vardır. Özellikle Batı Trakya, Rumeli ve Adalar'da yaşayanlar bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu bölgelerde yaşayan Müslümanlar, hâkim gücün asli unsuru olsalar da yaşadıkları bölgelerde azınlık statüsünü temsil ediyorlardı. Dolayısıyla bir azınlık örgütü olan cemaat sistemi kurulması, ilgili bölgelerde yaşayan insanlar için zorunluluk arz ediyordu (Adıyeke, 1992: 265).

Cemaat-i İslamiye yapısına giden yola bakıldığında ilk olarak Evkaf ve Eytam Meclisleri şeklinde bir oluşum görülmektedir. Bu yapı, başlangıçta yetimlerin mallarının korunması ve bunlarla ilgili ortaya çıkan sorunların çözümlenmesi ile ilgileniyordu. İlgili yapı, 1881'de Yunanistan ile imzalanan İstanbul Uluslararası Sözleşmesi sonrası Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Müslüman halkın haklarını güvence altına alması bakımından Cemaat-i İslamiye teşkilatına dönüşmeye başlamıştır (Oran, 1986: 34). İlerleyen süreçte Yunanistan sınırları içerisinde kalan Müslümanların hakları, Cemaat-i İslamiye teşkilatları vasıtasıyla korunmaya çalışılmıştır⁴.

Osmanlı sınırları dışında kalan Müslümanların cemaat teşkilatı kurması, anlaşmalarla güvence altına alınmaya çalışılırken sınırlar içerisindeki azınlıkların cemaatleri idare biçimlerinde de çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. 1913'te gerçekleştirilen İttihat ve Terakki kongresinde azınlıkların dil, inanç ve edebiyatlarına karışılmayacağı belirtilmiş ancak cemaatlerin okulları üzerinde teftiş yapılabileceği de karar altına alınmıştır. Böylece eğitim sisteminin denetlenerek zararlı faaliyetlerin sona erdirilmesi düşünülmüştür. Ayrıca azınlık cemaatlerinin yargılama ile ilgili yetkileri de kısıtlanmaya çalışılmıştır (Yakut & Yakut, 2015: 736).

Cemaat teşkilatlarına yönelik tartışmalar İttihat ve Terakki döneminde sürdüğü gibi sonrasında da Cemaat-i İslamiyelerin Osmanlı topraklarında kurulması ve yaygınlaştırılması düşüncesi tartışılmaya devam edilmiştir. Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulması için Meşihat Makamı ile Evkaf Nezaretinin birleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak dönemin Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi karşı çıkmış ve bu konuda bir aciliyet olmadığını belirtmiştir (Yakut & Yakut, 2015: 740). Ancak basında çıkan yazılar, durumun aciliyetini belirterek hem Meclisi Mebusan'ın hem de Heyet-i Ayan'ın cemaat teşkilatı

⁴ 1913 Atina Antlaşması bunu sağlayan başlıca faktördür. İlgili antlaşma ve 3 Numaralı Protokolün Müslüman azınlıklara getirileri için bkz. Baskın Oran, *a.g.e.*, s.36-37.

meselesini gündeme almaları gerektiği üzerinde durmuş ve "Fikrimizce Cemaati İslamiye teşkilatı meselesinin kabine azasından bir zatın beyan buyurdıkları vecihle sulhden sonraya taliki doğru değildir." şeklinde mevcut durumu ifade etmiştir ("Cemaati İslamiye Teşkilatı 3", 1919: 2).

Cemaat teşkilatının, devletin tamamlanamayan eksikliğini gidereceği belirtilerek halk arasındaki parti tartışmalarını ortadan kaldıracağı dahi iddia edilmiştir. Hatta Müslümanlar arasındaki kardeş kavgalarını bitirebileceği gibi düşünceler de ileri sürülmüştür (Yakut & Yakut, 2015: 742). Elbette bu yargıların oldukça abartılı olduğu dile getirilmelidir. İlgili düşünceye yol açan etmen, gayrimüslimlerin cemaatleşmeleri vasıtasıyla Müslümanlara kıyasla daha bir ve beraber görünmelerinden kaynaklıdır.

Cemaat-i İslamiye teşkilatı ile ilgili oluşturulan bir layiha tasdik ettirilmek üzere Dahiliye Nezaretine de gönderilmiştir. İlgili layihaya göre: Cemaat-i İslamiye Meclisleri kazalardan başlanarak oluşturulacaktır. Cemaat heyetinin işi ve gelirleri oranında maaşlı bir kâtip bulundurulacaktır. Evkafa bağlı olmayan köy imamları Cemaat-i İslamiye tarafından tasdik ve tescil edilerek tayin olunacaklardır. İlgili Cemaat-i İslamiye teşkilatının Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlayarak aralarındaki sorunların giderilmesini temin etmek, Müslüman okullarının tamir ve bakım gibi işlerini yapmak, yeni okullar açmak ve idare edilmesini sağlamak gibi maddi ve manevi olmak üzere birçok görevi vardır⁵.

Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulması hususu Meclis-i Mebusan'da da gündeme gelmiştir. Özellikle Anadolu'nun doğusunda bulunan ve Rus işgali gören bölgelerdeki camiler ve mescitler düşman güçleri tarafından yıkılmıştır. Sivas Milletvekili Rauf (Orbay) Bey'in iddiasına göre bu durum karşısında Evkaf Nezareti hiçbir şey yapmamıştır. Dolayısıyla bu yapı bir Nezaret olarak kalmak yerine müdüriyete dönüştürülmelidir. Isparta Milletvekili Seyfullah Efendi de Rauf Bey'in sözlerine katılarak depremde yıkılan cami, mescit ve pınar gibi yapıların tamir edilmediğini belirterek Evkaf Nezaretinin çalışmadığını yinelemiştir. Denizli Milletvekili Mehmet Emin Bey ise Nezaretin, Cemaat-i İslamiye teşkilatına dönüştürülmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Kırkkilise Milletvekili Bahaeddin Efendi de, Evkaf Nezareti görevinin Cemaat-i İslamiye idaresine verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak ilgili celsede Nezaretin dönüşümü ya da Cemaat-i İslamiye yapılarının kurulmasına yönelik herhangi bir karar alınamamış ve Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönündeki düşünceler sadece sözde kalmıştır (*Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 4. Devre, 1. İctima Senesi, 21. İnikad, C.1, 10 Mart 1920.*, ss. 417-423). İlgili tartışmalardan 6 gün sonra Meclis-i Mebusan işgal kuvvetleri tarafından basılıp kapatıldığı için buradan bir sonuç alınamamıştır. Millî Mücadele'nin sona ermesine kadar bu konuda çeşitli girişim ve çalışmalar yapılacak ancak Anadolu'nun tamamında Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulması ya da Evkaf Nezaretinin kaldırılarak Cemaat-i İslamiye sistemine dönüştürülmesi yönünde bir netice mümkün olmamıştır.

İstanbul özelinde bu gibi girişimler ve tartışmalar sürerken Yunan işgali altındaki Batı Anadolu'da daha farklı bir süreç vardır. İstanbul Hükümeti resmî olarak Aydın vilayeti ve çevresine hâkim görünse de fiili olarak böyle bir hâkimiyet söz konusu değildir. İlgili bölge, Yunan kuvvetlerinin mutlak hakimiyetindedir. Dolayısıyla burada gerçekleştirilecek herhangi bir idari faaliyet Yunan Yerel İdaresi onayına bağlıdır. Bu nedenle İstanbul Hükümeti, Anadolu'nun her yerinde Cemaat-i İslamiye

⁵ Görev tanımının tamamı için bkz. "Cemaat-i İslamiye Bahsi", Vakıf Gazetesi, 3 Ocak 1920, s.2.

kurulmasına dair karar olsa bile bu kararın Yunan Yerel İdaresi egemenliğindeki Batı Anadolu bölgesinde hayata geçirilmesine imkân yoktur. Nitekim söz konusu bölgede yaşayan Müslümanlar, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurmaya yönelik çalışmalarını Yunan Yerel İdaresi nezdinde sürdürecektir.

Yunan İşgali ve Cemaat-i İslamiye Kurma Girişimleri

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan askeri kuvvetlerinin İzmir'e çıkması ile Aydın Vilayeti ve havalisinde Türk/Müslüman kesimin siyasi ve bürokratik egemenliği zayıflamaya başlamıştır. Yunan işgal güçleri, İstanbul Hükümeti'nin egemenliğini zayıflattığı ölçüde bölgede üstünlüğü ele almaya başlamışlardır. Bölge zamanla, Yunan Yüksek Komiserliği aracılığıyla idare edilir bir hale getirilmiştir. Mevcutta bir Osmanlı yönetimi görünse de bölgenin idarecileri Yunan idaresinden bağımsız olarak hiçbir karara imza atamamaya başlamışlardır.

Türk/Müslümanlar, değişen idari vaziyet nedeniyle eğitim sisteminin idare edilmesi, memurların maaşlarının ödenmesi gibi konularda sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Yunan egemenliği sadece siyasi, askeri ve bürokratik alanda kalmamış aynı zamanda ekonomiyi de kendi himayesine almıştır⁶. Bu durum da Türk/Müslüman nüfusun verdiği vergiler ile idari mekanizmasını istediği gibi çalıştıramamasına ve yönetememesine neden olmuştur. Süreç ilerledikçe başta eğitim sistemi olmak üzere ağırlığı Türk/Müslümanlardan oluşan kitleye hizmet veren kurumlar çalışamaz hale gelmiştir.

Yunan Yerel İdaresinin Müslümanları dışlayan bir tutumla hareket etmesi Türk/Müslüman nüfusun cemaat sistemi oluşturmasının gereğini de ortaya çıkarmıştır. Henüz Temmuz 1919'da Batı Anadolu'da bulunan Yunan ve İtalyanların, Müslüman halka karşı telkinlerde bulunacağı öngörülerek İstanbul Hükümeti tarafından Müslümanlara, Cemaat-i İslamiye teşkilatı oluşturmaları yönünde emir verilmiştir (BOA. BEO. 4584. 343776. 001-004., 1919). Ancak ilgili zaman diliminde İzmir merkezinde bu emrin yerine getirilebileceği uygun bir ortam bulunamamıştır.

İzmir'de bulunan Türk/Müslüman öğretmenler, Türklerin ilmi açıdan gelişmelerini sağlamak ve gençlerin ilim ve sanat ile meşgul olarak güzel bir ahlak sahibi olmalarının temin edilmesini hedefliyorlardı. Bu hedefe ulaşmak için cemaat teşkilatının kurularak eğitim sisteminin de bu teşkilata entegre edilmesi gerekiyordu. Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulması ile buradan tayin edilecek bir maarif memuru, eğitim işlerinin yürütülmesini organize edebilecekti. Halihazırdaki Maarif Müdürlüğü makamı, ilgili memuriyet vasıtasıyla sürdürülecek ve bir de maarif encümeni meydana getirilecekti (BOA. MF. MKT. 1241. 89. 007., 1920). Bu, zaten vilayetlerde sürdürülmekte olan sistemin, Cemaat-i İslamiye düzeyine indirgeneceğini göstermektedir.

Ağustos 1921'de imzalanan Sevr Antlaşmasıyla birlikte İzmir ve civarında kalan bölge, arazi hâkimiyeti bakımından Osmanlı Devletine bırakılırken resmî yönetim Yunanistan'a devredilmiştir (Erim, 1953:

⁶ Örneğin işgal edilen bölgelerde Yunan para birimi olan Drahminin değeri piyasa fiyatından daha fazla olarak gösterilmiş ve ilgili para biriminin kullanımı artırılmaya çalışılmıştır. BOA. DH. İ.UM. 20. 25. 14. 083. 002. ; Dahası işgal edilen bölgelerde Drahmi kullanımı bir süre sonra zorunlu hale getirilecektir. BOA. HR. HMŞ. İŞO. 216. 40. 001, 003. ; Yunanlar gelir-gider işlerini de tamamen egemenlikleri altına almaya başlamışlardır. Ödemeler maliye memuru olarak atanan Yunanlar tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Örneğin, Bursa'da bulunan öğretmenler buraya atanmış olan maliyeden sorumlu Yunan memurdan okullar için yardım talep etmişler ancak ilgili memur, kendilerine hiçbir ödeme yapılmayacağını belirterek öğretmenleri aşağılayıcı bir tavırla istifaya davet etmiştir. BOA. MF. MKT. 1241. 68. 010. / 23 Aralık 1920

554-557). Böylece Yunanistan, bazı kanunlar çıkartarak Batı Anadolu'nun egemenliğini hukukî olarak da ele almaya başlamıştır⁷. Bu kapsamda kurulan şu birimler Aydın ve havalisini resmen yönetecektir: Genel Sekreterlik ve Yüksek Komiserlik Ofisi, İç Departmanlar, Finans, Adalet, Eğitim, Kamu Sağlığı ve Sosyal Refah, Ulusal Ekonomi (Ticaret, Endüstri ve Tarım Bölümleri), Kamu Çalışmaları, Müslüman İşleri ve Genel Müfettişlik (Solomonidis, 1984: 156).

Yukarıda sayılan birimler oluşturulduktan sonra Yunan Yerel İdaresinin tüm bölgeyi daha sistemli ve kontrollü yönetme isteği, Müslümanları dışlayan bir pozisyona bürünmüştür. Müslüman İşleri kısmı kurulmasına rağmen Türk/Müslümanların iş ve işlemlerinde iyileşme temin edilmemiştir. Bu nedenle Türk/Müslüman nüfus, Cemaat-i İslamiye⁸ teşkilatının kurulması ve bu sayede kendi kamu işlerini göreyerek geri plana atılmalarının engellenmesi için çaba harcamaya başlamıştır.

Bu sırada Sevr Antlaşmasının imzalanmış olması neticesinde İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi, Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulması için 12 Ekim 1920'de Yunan Yüksek Komiseri Stergiadi ile görüşme talebinde bulunmuştur. İlgili bölgede fiilî olarak Yunan hâkimiyeti olduğundan Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulabilmesi için Yunan Yüksek Komiserinin izin vermesi gerekmektedir. Bu kapsamda halkın da Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönündeki isteğini gösterebilmek amacıyla 700 imzalı (eşraf, ihtiyar heyeti, çeşitli mesleklere mensup kişiler ve aydınlar ağırlıklı olarak imzalamıştır) dilekçe de temin edilmiştir. Rahmetullah Efendi'nin görüşme talebi 28 gün sonra kabul edilmiş ancak Stergiadi yerine Kâtib-i Umumi Gunaraki ile görüşmek zorunda kalmıştır. Gunaraki'nin ifadesine göre, Rahmetullah Efendinin Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönündeki talebi Fevkalade Komiser Stergiadi tarafından, henüz Sevr Antlaşmasının onaylanmamış olması gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Gunaraki, ilgili durumu iletmek üzere Stergiadi tarafından görevlendirilmiştir. Bunun üzerine Rahmetullah Efendi ısrarcı olarak, getirdiği evrakların Fransızca kopyasını Stergiadi'ye iletmek üzere teslim etmiştir (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 012.*, 1920). Ayrıca Rahmetullah Efendi, okul idareci ve öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesi konusunda da Gunaraki'den istekte bulunmuş ancak Gunaraki, maaşların ödenmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 006.*, 1920).

Yunan Fevkalade Komiserliği, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmasını Sevr Antlaşmasının onaylanmasına bağlamasına rağmen ilgili antlaşmanın imzalanması Yunanların, İzmir ve çevresine resmen hükmetmesini temin etmeye başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere söz konusu bölgeyi yönetmek amacıyla yerel teşkilatlanma da oluşturulmuştur. Dolayısıyla antlaşmanın onaylanmamış olmasının geçerli bir mazeret olarak kabul edilebilmesi mümkün görünmemektedir. İzmir merkezinde Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmasına izin verilmemesine ve çeşitli bahanelerle süreç geciktirilmesine rağmen İzmir çevresinde Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulduğu görülmektedir⁹.

⁷ 10 Eylül 1920 tarihli 2493 numaralı beş maddeden oluşan kanun için bkz. Η Εφημερίς της Κυβερνήσεως (Resmî Gazete) <http://www.et.gr> Erişim: 3 Ağustos 2022; Ayrıca bkz. Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922: Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s.300-301.

⁸ Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulması yönündeki girişimler neticesinde ilgili bölgelerde görev yapan müftüler de ön plana çıkmaya başlayacaklardır. Bu nedenle Yunan işgal güçleri müftüler üzerindeki denetimlerini de artırmaya başlayacaklardır. Örneğin, Manisa Müftüsü Alim Efendi, Yunan Fevkalade Komiserliği'nin kendisini İzmir'e çağırması sonrası Manisa'yı terk etmiştir. BOA. DH. İ. UM. 19. 1. 001-004. / Mayıs-Haziran 1920

⁹ İzmir'in ilçelerinden olan Menemen'de kurulan Cemaat-i İslamiye sistemi bu süreçten tamamen farklı olarak şu şekilde ilerlemiştir: Kaza Kaymakamı, henüz anlaşma imzalanmadan önce bölgede bir Cemaat-i İslamiye teşkilatının oluşturulmasını

Tüm bunlara ek olarak yerel vergiler de Yunan Yerel İdaresine akmaya başlamıştır. Bu vergilerle karşılanan Müslüman okullarının giderleri ve öğretmen maaşlarının da artık Yunan Yerel İdaresi tarafından ödenmeyeceği hususu yukarıda ifade edildiği üzere Rahmetullah Efendiye ve Maarif Müdürlüğüne bildirmiştir¹⁰. Bu açıklamayı yapan Gunaraki'ye teşkilattan mahrum bırakılan bir cemaatin maarifi nasıl idare edeceği ve sekiz bin lirayı bulan öğretmen maaşlarını nasıl ödeyeceği de sorulmuştur. Ancak Gunaraki bu soruya cevap vermekten geri durmuştur (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 006.*, 1920). Açıkça görüldüğü üzere Yunan Yerel İdaresi, Müslüman okullarını yokluğa terk etmekte ve kapanacaklarını bildiği halde bu konuda bir girişimde bulunmamaktadır. Bu da gösteriyor ki Yunan Yerel İdaresi, Müslüman okullarının varlığını sürdürmesini kesinlikle istememektedir.

İzmir'de görev yapan Türk/Müslüman öğretmenler, Maarif Müdürü Mahmut Ziya Bey hakkında yolsuzluk/hukuksuzluk yaptığı iddiasıyla Stergiadi'ye sundukları bir raporda kendilerinin de maarife dair işlerini diğer unsurların yaptığı gibi bir cemaat teşkilatı çatısı altında sürdürmek istediklerini vurgulayarak cemaat sisteminin, Müslüman öğretmen ve okullarının mali idarelerini sağlayarak ihtiyaçlarını gidermesi gerektiğini, teşkilat ve programların asrın ihtiyaçları doğrultusunda güncellemesi lüzumunu, öğretmen ve idare heyetlerinin istihdamının teminini sağlayacak bir cemaat sisteminin kurulması zorunluluğunu dile getirmişlerdir¹¹.

Cemaat-i İslamiyenin kurulması gerekliliği Müslüman halk tarafından da Müftü Rahmetullah Efendiden talep edilmektedir. Ekim 1920 tarihli, İzmir Müftülüğü ve Müftü Rahmetullah Efendi'ye gönderilen bir yazıda Müftünün, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönünde mahallî idare karşısında yaptığı girişimlerin bir sonuca ulaşmamış olduğundan bahisle şu ifadelerin mahallî idareye bildirilmesi istenilmektedir:

- 1) İdare-i mahallîye Müslümanların hoşnutluğunu kazanmak istiyorsa halkın haklı taleplerini yerine getirmelidir.
- 2) İşgal sonrası Müslümanlar, alınan kararlara riayet ederek alçak gönüllülükle hareket etmişler ve sükûnu sağlamışlardır. Böyle bir ortamda Müslümanların işleri ile ilgilenecek bir cemaat heyetinin teşkili gereklidir. Müslümanların tamamı meşru hakları gereği bu heyetin biran önce oluşturulmasını istemektedir.

gereki görmüş ve mahallin ileri gelenlerinden 5 üyeli bir Cemaat-i İslamiye teşkil edilmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra da daha iyi bir sistem kurmak ve bir nizamname oluşturmak amacıyla Kaza Kaymakamı Tevfik Bey'in yardımı ile, seçilmiş bulunan beş üye çeşitli toplantılar icra ederek bir nizamname kaleme almışlardır. Bu nizamname, yerel komisyon ve heyetler tarafından incelenerek kabul edilmiş ve yerel yönetim tarafından da onaylanmıştır. Ardından bir cuma günü müftülük makamına davet edilen memleketin önde gelenlerinden bazı kişiler, evkaf ve maarif komisyonları, belediye heyeti ve muhtarların da bulunduğu ortamda sekiz kişilik bir idare heyeti teşkil edilmiştir. "Tavzih-i Hakikat", *Ahenk Gazetesi*, 28 Eylül 1920, s.3. ; Batı Anadolu'nun daha iç bölgelerinde de bu tür teşkilatlar kurulmaya başlanılmıştır. Örneğin, Kırkağaç Cemaat-i İslamiye Heyeti tarafından kaleme alınan bir yazı için bkz. Yunan Dış İşleri Arşivi (YDİA), Αρχείο Κεντρική Υπηρεσία (Arheio Kentriki İpiresia), 1922/5.5. ; Daha uzak bölgelerde de Cemaat-i İslamiye teşkilatları oluşturulmaya çalışıldığı bilinmektedir. Örneğin, Çatalca'da Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması hakkında girişimler ve çalışmalar için bkz. BOA. DH. H.MŞ. 4. 4. 001. / 17 Mart 1919

¹⁰ Müslüman okullarında görev yapan öğretmenlerin maaşları sadece birkaç ay Yunan Yerel İdaresi tarafından ödenmiştir. Yunanların iddiasına göre Müslüman okullarına harcanan toplam para 1.849.198 Drahmidir. M. Μιχαηλίδης Νουάρως, "Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδος εν εις την εντός της Ζώνης των Σεβρών Μικρασιατικήν περιοχήν", *Μικρασιατικά Χρονικά*, Sayı 6, 1955, s.62. (M. Mihailidis Nouaros. "Sevr Bölgesi İçerisindeki Küçük Asya'da Yunanistan'ın Eğitim Politikası", *Küçük Asya Kronikleri*)

¹¹ İlgili belge şunlar tarafından imzalanmıştır: Hilal İdadisi Müdür ve Öğretmenleri, Nehari İdadisi Müdür ve Öğretmenleri, Darülmualimin Öğretmenleri, Zükur Sultanisi Müdür ve Öğretmenleri, Darülmualimat Müdür ve Öğretmenleri, İnas Sultanisi Müdür ve Öğretmenleri, Numune Mektebi Müdür Yardımcısı, Muhasebe-i Hususiye Vilayet Başkâtibi. BOA. MF. MKT. 1241. 89. 007. / 20 Ekim 1920

- 3) Müslümanlar asayişini temin etmede ve sükûnu sağlamada gösterdikleri dikkat nispetinde mahallî idarenin sağlayacağı serbestlik ve memnuniyetlerini artırma çabası da aynı oranda olmalıdır.
- 4) Rumlar nasıl asırlarca cemaat sistemi kurarak serbestçe ilerleme kaydettilerse Müslümanlara da aynı haklar tanınmalıdır.
- 5) Müslümanların ilerlemesinin sağlanması ve haklarının temin edilmesi bir cemaat teşkili ile mümkün olabilecektir. İlgili cemaat sistemi şu konularda yetki sahibi olmalıdır: Cami, mescit ve vakıflar gibi hayır kurumlarının idare edilmesi, medrese ve diğer Müslüman okullarının ihtiyaçlarının giderilmesi, idare edilmesi, programlarının belirlenmesi, muhacirlere yardım edilmesi, fakir Müslümanların ihtiyaçlarının giderilmesi, yetimler ve dulların işlerinin temini ve bunlara yardımda bulunulması (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 003.*, 1920).

Yunan Yerel İdaresinin bölge yönetimini eline almasıyla birlikte Müslüman memurlara ödemiş olduğu birkaç aylık maaş hediye niteliğinde olarak zikredilmiştir (*BOA. DH. İ. UM. 20. 14. 016.*, 1920). İlgili durum, Yunan Yerel İdaresinin, Osmanlı memurlarını resmi olarak memur statüsünde kabul etmediği anlamına gelmesi bakımından önemlidir. Böylece devletin resmi iş ve işlemlerini yapan memurlar da yavaş yavaş görevden el çektiler (*BOA. DH. UMVM. 3. 78. 001.*, 1921). İlgili memurların maaşlarını alamamaları durumu Cemaat-i İslamiye teşkilatı ile doğrudan bağlantılı değildir. Çünkü Müslümanların cemaat sistemini tercih etmeleri ister istemez tüm idari/bürokratik sistemin de dışına çıkmalarına ve yönetimden soyutlanmalarına resmi olarak da neden olmaktadır. Zaten halihazırda yönetim Yunanların elinde olduğu için bürokratik sistemi de onlar yönetmekte ve yönlendirmektedir.

Cemaat teşkilatı kurulması, tüm memurları olmasa da Türk/Müslüman öğretmenleri doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü öğretmen maaşları yerel gelirlerden temin edilmektedir. Yerel gelirlerin Yunan idaresine akması ve öğretmenleri resmi olarak temsil edebilecek Müslümanlara özgü idari bir yapının da kurulmasına izin verilmemiş olması onları, doğrudan maaşsız bir biçimde sistemin dışına itmektedir. Dolayısıyla Cemaat-i İslamiye yapısının kurulamamasından belki de en çok etkilenen grup öğretmenler olmuştur. Ayrıca bu süreçte birçok ilk ve orta dereceli okul, ekonomik yoksunluk ve diğer sebeplerle kapanırken Mektebi Sultani gibi İzmir'in en önemli eğitim kurumlarından biri de Yunan Yerel İdaresi tarafından binası işgal edilmek suretiyle kapatılmıştır (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 016.*, 1920; "İzmir Sultanisi", 1920: 1).

İzmir Darülmualimini de yokluk içerisinde bulunmaktadır. Okulun müdürü ve öğretmenleri ilk olarak İstanbul Maarif Nezaretinden yardım talep etmişler ancak istenilen yardım elde edilememiştir. Okuldaki 29 kimsesiz öğrencinin yeme-içme ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Yunan Yerel İdaresi ve Maarif Müdüriyetine de başvurulmuştur. Buralardan gelecek cevap beklenirken öğrencilerin gıda ihtiyacı da esnaftan borçla alınan malzemelerle temin edilmiştir. Ancak Yunan Yerel İdaresi, 55 gün boyunca Darülmualiminin müdürü ve öğretmenlerini görüşme için bekletmiş ve nihayetinde de ilgili okulun cemaate ait olduğu ve okulun devam ettirilmesi için gelirin cemaat aracılığıyla sağlanması gerektiği bildirilmiştir. Maarif Müdürü de elinden bir şey gelmeyeceğini bildirdikten sonra ilgili okul heyeti, Müftü Rahmetullah Efendiye başvurmuştur. Ancak Rahmetullah Efendi de Yunan Yerel İdaresi'nin Sevr Antlaşmasının henüz onaylanmamasını bahane ederek cemaat teşkilatı kurulmasına

izin vermediklerini belirtmiştir. Ayrıca Yunan Yerel İdaresi, memurların Ekim 1920 maaşlarını ödemiş ancak öğretmenlerin maaşlarını ödemeye yanaşmayarak bu maaşların cemaat tarafından ödenmesini bildirmiştir (*BOA. BEO. 4671. 350253. 002-003.*, 1920). Görüldüğü gibi Yunan Yerel İdaresi hem cemaat teşkilatı kurulmasına izin vermemekte hem de okulların cemaate ait olduğu ve giderlerini cemaat vasıtasıyla karşılaması gerektiğini bildirmektedir. Yunan Yerel İdaresi bu anlamda cemaat sisteminin kurulmasını da geciktirerek Türk eğitim sistemini olabildiğince sınırlamaya çalışmaktadır.

Maarif Encümeni Kararnamesi ve Cemaat-i İslamiye Teşkilatına Giden Yol

Türk/Müslüman eğitim sistemi özelinde sorunlar oldukça büyük bir hal alınca Yunan Yerel İdaresi, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmadan önce İzmir merkezinde Türk/Müslüman eğitim sistemini idare etmek üzere bir Maarif Encümeni oluşturmaya girişmiştir. Bu amaçla oluşturulan encümenin üyelerinin bir kısmı henüz vazifeye başlamadan önce istifa etmişler diğerleri de birkaç toplantı sonrası istifa ederek çekilmişlerdir (*BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006.*, 1921). Müslüman ahali, üyelerin yeniden belirlenmesi için harekete geçmiş ancak Yunan Yerel İdaresi, ilkokulların cemaat yapıları ile idare edilmesine dair bir kararname çıkarılacağını ve bu kararnameye göre hareket edilmesi gerektiğini bildirmiştir (Su, 1981: 31).

Şubat 1921'de ilan edilen kararname, doğrudan doğruya eğitim işlerini baz almakta ve ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesini sağlamaya yönelik esasları ihtiva etmektedir. Ayrıca ilgili kararname, Cemaat-i İslamiye sistemine giden yolu da açmıştır. Kararnamede yer alan maddeler kısaca şu şekildedir:

- 1) Cemaat-i İslamiye kanununun ilan edilmesine kadar Osmanlı idaresinde olduğu gibi ilkokullar aşağıdaki düzenlemelerle sürdürülecektir.
- 2) Bütün Müslüman ilkokullarının giderleri ile öğretmen ve hizmetli maaşları okulların bulunduğu bölgenin ahali tarafından temin edilecektir.
- 3) Her Müslüman, bulunduğu bölgedeki Müslüman okulunun idaresi için her sene belirlenecek bir meblağı ödemekle yükümlü olacaktır.
- 4) Her kazanın merkezinde 5 üyeden meydana gelen maarif encümenleri oluşturulacaktır. Her dört yılda bir bu üyeler, kaza belediye meclisinde yer alan Müslüman üyeler tarafından belirlenecektir.
- 5) En az bir Müslüman ilkokulu olan yerde üç üyeden oluşan birer mahalle mektebi komisyonu oluşturulacak ve bu komisyon üyeleri mahalle veya köy ihtiyar heyeti tarafından gösterilen adaylar arasından her iki yılda bir kaza maarif encümenince seçilecektir.
- 6) Kaza Maarif Encümeni Üyeleri ve Mektep Komisyonu Üyeleri herhangi bir ücret almayacaklar ancak Encümen Kâtiplerine maaş ödemesi yapılabilecektir.
- 7) Maarif Encümenlerinin görevi Müslümanların, okullar için vereceği meblağı belirlemek ve denetimini yapmaktır. Mektep Komisyonları da okullara ait gelirlerin tahsili ve harcanmasından sorumludur.
- 8) Mektep Komisyonları, okullar açılmadan önce her yıl idare ettikleri okullara ait giderlerin beyan edildiği cedveller hazırlayacak ve Maarif Encümenine gönderecektir. Maarif Encümeni de ilgili meblağı halka paylaştıracaktır.

- 9) Söz konusu cedveller, okullar açılmadan önce köy ve mahallelere gönderilecek ve on beş günlük bir itiraz süresi bırakılacaktır. İtirazlar kaymakam, kadı, kaza maarif encümeni ve müftü tarafından incelenecek ve neticeye karar verilecektir.
- 10) Kesinleşen vergiler nispetinde Mektep Komisyonları ilgili gelirleri toplayacak ve karşılığında makbuz verecektir.
- 11) Maarif vergilerinin tahsilatında sorun yaşanması durumunda mahalli inzibat memurları görevlendirilecektir.
- 12) Eğer bir okul doğrudan bir gelire sahip ise bu gelirden doğrudan o okul istifade edebilecektir. Ancak bu gelirin yeterli olmaması durumunda gerekli görülen meblağ vergilerden sağlanacaktır. Okula ait diğer gelir getiren yer ise Mektep Komisyonunca Hükümetin de onayı alınarak kiraya verilebilecektir.
- 13) Her sene temmuz ayında Mektep Komisyonları mensup oldukları kaza Maarif Encümenlerine gelir ve gider hesaplarını bildirecek onlar da mahallin büyük mülkî memurları aracılığıyla bunları Yunan Fevkalade Komiserliği Maarif Şubesine göndereceklerdir.
- 14) İlkokul öğretmenlerin atanması, yer değiştirmesi veya azledilmesi gibi konular, ilgili okulun bulunduğu bölgenin Maarif Müfettişliğinin kaza Maarif Encümeni ile görüşmesi neticesinde karara bağlanacak ve Maarif-i İslamiye Müdüriyetince yerine getirilecektir. Ancak bu kararların Yunan Fevkalade Komiserliği Maarif Şubesi tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir.

Söz konusu kararnameye ek olarak çıkarılan geçici bir maddeye göre Cemaat-i İslamiye teşkilatı kuruluncaya kadar Müslüman, Hristiyan ve diğer tüm cemaatlere ait okulların idaresi için mahalli meclisler tarafından bir gelir temin edilmesine kadar Müslüman ilkokullarının ortaya çıkabilecek bütçe açıkları Yunan Yerel İdaresinin kararı ve uygun görmesiyle mahallî genel gelirlerden ya da vilayetin özel maarif gelirlerinden sağlanacaktır (*BOA. DH. UMVM. 69. 62. 005., 1921*).

İlgili kararname ile birlikte ilkokul¹² derecesindeki Türk/Müslüman okulları kısmen de olsa Yunan Yerel İdaresi bünyesi dışında tutulmuştur. Ancak kararnamenin bazı maddelerinde de görüleceği üzere Yunan Yerel İdaresi, Türk/Müslüman eğitim sisteminin hamisi konumunda olduğunu vurgulamıştır.

Kararnamenin ilkokul eğitim sistemini düzeltereği ve ekonomik sorunları ortadan kaldıracığı yönünde genel bir kanaat oluşmuş olmasına rağmen beklentilerin karşılanamadığı kısa süre içerisinde görülecektir. Getirilmeye çalışılan sistem aslında halihazırda Osmanlı yönetimi tarafından taşrada uygulanan sistemin bir benzeridir. Osmanlı idaresinde de ilkokullar, bulunduğu bölgenin vergileri ile varlıklarını sürdürmekteydi. Dolayısıyla ifade edilebilir ki Yunan Yerel İdaresi, ilgili sistemi kendi güdümüne almaktan öte bir yenilik getirmemiştir. Vergilerin komisyonlar aracılığıyla toplanması ve komisyonların bu iş ve işlemler karşılığında herhangi bir ücret almaması da sistemi başından tehdit eder duruma getirmiştir. Osmanlı idaresinde bu işler için maaşlı görevliler bulunması dahi nispeten başarılı bir süreç meydana getiremezken cemaat sistemi benzeri bir teşkilatlanmanın kurularak bu işin doğrudan buraya havale edilmesi başarılı bir neticenin alınmasını engelleyecektir.

¹² Ortaokul derecesindeki okullar Yunan Yerel İdaresi egemenliğinde bırakılmıştır. Kamil Su, *a.g.e.*, s.36.

Ayrıca ilgili Kararname ile birlikte Müslüman okullarını idare edecek olan idari sistem iki yönlü olarak meydana geliyordu. Birincisi Yunan Yerel İdaresi bünyesindeki İslam Okulları Bölümü ve ikincisi ise İslam Okulları Maarif Müdüriyeti idi (Su, 1981: 60). Her durumda birinci mekanizma ikinciye egemenliği altında tutmaya yarayacaktı.

Kararname, İzmir merkezindeki okulların bölgelere ayrılmasını da gerektirmiştir. Bu kapsamda 7 bölge¹³ belirlenmiş ve bir ay içerisinde bölge komisyonları da meydana getirilmiştir. Ancak bunların onaylanması için gerekli mekanizma olan İzmir Kazası Maarif Encümeni henüz yok hükmündedir¹⁴. Dolayısıyla komisyonların onaylanamaması çalışmalara başlayamamalarına sebep olmaktadır. Komisyonlar bir süre sonra onaylanacak ve çalışmalarına başlayacaklardır (“Aydın Maarifi”, 1921: 2). Ancak bunlar beklendiği ölçüde verimli bir çalışma süreci meydana getiremeyeceklerdir. Mart ayından aralık ayına kadar geçen süreç içerisinde ilkökul öğretmenlerine sadece 2-3 aylık maaşları ödenebilmiştir. Fakat bu noktada vergi gelirlerinin yetersizliği de söz konusudur. Toplanan yıllık vergiler, Yunan Yerel İdaresi tarafından maarife teslim edilmiş olmasına rağmen bu meblağ, öğretmen maaşlarının sadece bir aylığını karşılamaktadır (BOA. DH. UMVM. 3. 78. 001., 1921). Dolayısıyla yerel vergilerle eğitim sisteminin ilkökul kısmının dahi idare ettirilemediği görülmektedir.

1921 yazında Yunan Yerel İdaresi, işgal edilen bölgelerin artması nedeniyle yeniden bir teşkilatlanmaya gitme zorunluluğu hissetmiştir. İdari birimler şu şekilde yeniden düzenlenmiştir:

- 1) Genel Sekreterlik (İçeriğindeki Bölümler: Yüksek Komiserlik Ofisi, Siyasi Konular Bölümü, Dış İlişkiler Bölümü, Basın Ofisi),
- 2) Adalet Bölümü (İçeriğindeki Bölümler: Hapishane Yönetimi, Hukuki Tercüme Bölümü ve Personel Bölümü),
- 3) İçişleri Bölümü (Yerel Yönetimler Bölümü, Genel İdare Bölümü, Kamu Düzeni ve Dini Bölümü)
- 4) Eğitim Bölümü (İlk, Orta ve Yükseköğretim Bölümü, Eski Eserler Bölümü, Genel Müfettişlik ve Okul Hijyeni Bölümleri)
- 5) Ekonomi Bölümü (Doğrudan Vergilendirme Bölümü, Dolaylı Vergilendirme Bölümü, Kamu Malları ve Gelirleri ve Yönetimi Bölümü)
- 6) Ulusal Ekonomi Bölümü (İki ana bölüme ayrılmıştır: Ticaret ve Endüstri ile Tarım)
- 7) Kamu Çalışmaları Bölümü (Yönetim, Yol İşleri, Limanlar, Kanalizasyon, Sıhhi Tesisat, Mimari ve Kamu Binaları bölümlerine ayrılmıştır)

¹³ İlgili bölgeler şu şekildedir: 1) Mecidiye İnas, Namazgah, Teshile Zükur, Birinci Ana Okulları. 2) Hadikatül Vildan, Memduhiye, Terakkî-i İnas, Numune, İkinci Ana Okulları. 3) Gayret Zükur ve İnas, Bozyaka Okulları. 4) Salihîye Zükur, Selimiye İnas Okulları. 5) Karantina Kuhtalit, Ana Okulları, Tefeyyüz Muhtelif, Ana Okulları, Karşıyaka Zükur, İnas Numune, İnas İptidai, Menba-ı İrfan ve Ana Okulları. Kamil Su, *a.g.e.*, s.57. ; İlgili okullar daha önce semt bazında bölünmekteydi. 1919 yılında semtler ve ödeyecekleri vergiler şu şekildedir: Eşrefpaşa: 93.279 kuruş 20 para, Basmane: 144.795 kuruş, Karantina: 220.602 kuruş 20 para, Mahmudiye: 914.229 kuruş, Beşdurak: 815.373 kuruş 20 para, Paralı Köprü: 92.696 kuruş, Tilkilik: 74.109 kuruş 25 para, Mecidiye: 280.209 kuruş, Katipzade: 23.487 kuruş 20 para, Karşıyaka: 136.753 kuruş. “Maarif Müdüriyetinden”, *Ahenk Gazetesi*, 12 Ocak 1920, s.3.

¹⁴ Maarif Encümeninin oluşturulması amacıyla kadı, müftü ve diğer kişiler ile iletişime geçilmiştir. Bunların birbirine olan düşmanlığı nedeniyle bir araya gelmemeleri süreci geciktirmektedir. Kamil Su, *a.g.e.*, s.57-58.

8) Telekomünikasyon Bölümü (Postaneler ve Telgraflar – Telefonlar)

9) Halk Sağlığı ve Sosyal Refah Bölümü (Halk Sağlığı Bölümü, Mültecilerin Rehabilitasyonu Bölümü, Askerlerin Bakımı ve Sosyal Refah için Hayır Kurumları Bölümü ve Hijyen Bölümü)

10) Müslüman İşleri Bölümü (Müslüman Kurumları Bölümü, Müslüman Eğitimi Bölümü, Müslüman Mahkemeleri - Yargı İşleri Bölümü)

11) Askeri İşgal Altındaki Bölgeler Bölümü

Yunan Yerel İdaresi, yukarıda oluşturduğu görülen bölümleri 1922 Ağustosuna kadar aynen devam ettirmiştir (Solomonidis, 1984: 157-158). Bununla birlikte Cemaat-i İslamiye sistemi, Müslüman İşleri Bölümü ile kontrol altına alınmıştır. Serbest bir cemaat sisteminden ziyade Yunan Yerel İdaresine bağlı ve bağımlı bir yapı ortaya konulmuştur. İlgili bölümün başına Dimitrios Vuduris getirilmiştir¹⁵.

İfade edilebilir ki cemaat sisteminin kurulması sorunları düzeltmemiş ve Yunan kontrolü bunun en büyük sebebi olmuştur. Yunan kontrolünün Cemaat-i İslamiye sistemine müdahalesi bakımından şu örneği vermemiz mümkündür: Henüz İzmir'de işgal başlamadan önce İzmir Sanayi Mektebi ile Gureba-i Müslimin Hastanesi gelirleri (BOA. BEO. 4642. 348088. 001-002., 1920) doğrudan Cemaat-i İslamiyeye bırakılmış ve böylece söz konusu yapıların işgalden ve Yunan kontrolünden etkilenmesinin önüne geçilmek istenilmiştir. Ancak işgal öncesi Cemaat-i İslamiyeye izafeten kayıtları müfettişlik adına geçirilen emlak ve özel gelirleri ihtiva eden defter, Yunan Fevkalade Komiserliği tarafından alınarak gelirlerin kendileri tarafından tahsil edileceği ve tahsilat miktarının muhasebe-i hususiyye bildirileceği, kira süreleri dolduğunda da kendileri tarafından kiraya verileceği muhasebe-i hususiye müdürüne bildirilmiştir (BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006., 1921). Dolayısıyla Yunan işgal sahası içerisinde kalan yapılar kime ya da nereye ait olduğuna bakılmaksızın tamamen Yunan kontrolüne alınmıştır. Cemaatlere bu anlamda bir özerlik tanınmamıştır.

Sonuç

Cemaat-i İslamiye sistemi, Osmanlı hakimiyetinde ve çoğunluğu Müslüman olan bölgelerde gerekli bir teşkilat olarak görülmemesine rağmen zamanla teşkilatın bölgeler bazında kurulmasına yönelik teşvikler yapıldığı ve emirler verildiği görülmektedir. İzmir ve havalisine de benzer bir emir gönderilmesine rağmen Yunan işgalinin getirdiği baskı ortamı, söz konusu teşkilatın kurulmasını engellemiştir. İşgal altındaki bölgede bulunan Müslümanlar, bahsedildiği üzere ilgili teşkilatın kurulması amacıyla Yunan Yerel İdaresi ile defalarca görüşmeler yapmış ancak doğrudan bir netice almaları hemen mümkün olmamıştır. Yunan Yerel İdaresi, ilgili teşkilatın kurulmasını geciktirmiş ve bu süreçte Türk/Müslüman eğitim sisteminin büyük zarar görmesine neden olmuştur. Bu zarar ile birlikte sistemi tamamen kendi himayesine almaya çalışmış ve daha az okul ve daha az öğretmen ile daha az eğitilmiş ve itaat eden Türk/Müslüman kitle oluşturmaya çalışmıştır. Bu bir nevi Yunan Yerel İdaresinin uyguladığı sindirme politikası olarak görülmelidir. Tüm resmî kurumlar Türk/Müslümanların elinden alındığı gibi onların yaşam alanı da cemaatleşmeleri geciktirilerek kısıtlanmıştır. Bu sayede Türk/Müslümanların "millî" bilinçleri de ortadan kaldırılmak istenilmiştir.

¹⁵ Kendisi Vilayeti Umuru Hukukiye Eski Müdürüdür. BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006. / 22 Mart 1921

Sevr Antlaşması ile birlikte İzmir ve çevresinin toprak hakimiyeti Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere idari ve hukuki statüsü resmen Yunanistan'a bırakılmıştır. Beş yıl sonunda yapılacak olan oylama ile söz konusu bölgenin tamamen Yunanistan'a katılmasının önünün açılması da Yunanistan'ın bölgeyi yavaş yavaş kendi egemenliğine hazırlamasına neden olmuştur. Bu kapsamda yukarıda ifade edilen tüm engellemelerin bilinçli bir tercih sonucu gerçekleştirildiği izlenimi doğmaktadır.

Netice itibariyle Cemaat-i İslamiye sisteminin kurulmasına izin verildiğinde ne Müslümanlar kendi kendilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik idamelerini sağlayabilmiş ne de sistemin sürdürülebilir kılınması adına yeterli çalışmaları yapabilmişlerdir. İlgili durum da çoğunluğun azınlığa her alanda mağlup olmasının yolunu açmış ve kalabalık ama kolay yönetilebilir bir kitlenin meydana gelmesinde ilk adımın atılmasına neden olmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Millî Mücadele Döneminde Müslüman Eğitim Sistemi Bağlamında İzmir’de Cemaat-i İslamiye Teşkilatının Kuruluş Girişimleri” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- BOA. BEO. 4584. 343776. 001-004. (1919).
- BOA. BEO. 4642. 348088. 001-002. (1920).
- BOA. BEO. 4671. 350253. 002-003. (1920).
- BOA. DH. HMS. 4. 4. 001. (1919).
- BOA. DH. İ. UM. 19. 1. 001-004. (1920).
- BOA. DH. İ. UM. 20. 14. 016. (1920).
- BOA. DH. İ. UM. 20. 25. 14. 083. 002.
- BOA. DH. UMVM. 3. 78. 001. (1921).
- BOA. DH. UMVM. 69. 62. 005. (1921).
- BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006. (1921).
- BOA. HR. HMS. İŞO. 216. 40. 001, 003.
- BOA. MF. MKT. 1241. 68. 010. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 003. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 006. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 007. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 012. (1920).

BOA. MF. MKT. 1241. 89. 016. (1920).

Cemaat-i İslamiye Bahsi. (1920, Ocak 3). *Vakit Gazetesi*, S.776, 2.

Cemaati İslamiye Teşkilatı 3. (1919, Aralık 16). *Vakit Gazetesi*, S.758, 2.

Maarif Müdüriyetinden. (1920, Ocak 12). *Ahenk Gazetesi*, 3.

Tavzih-i Hakikat. (1920, Eylül 28). *Ahenk Gazetesi*, 3.

Aydın Maarifi. (1921, Mayıs 31). *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, S.199, 2.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 4. Devre, 1. İçtima Senesi, 21. İnikad, C.1, 10 Mart 1920.

Adıyeye, A. N. (1992). Yunanistan Sınırları İçinde Bir Azınlık Örgütlenmesi Cemaat-ı İslamiyeler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 265-288. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25523/269211>

Berber, E. (1997). *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922: Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*. Ayraç Yayınevi.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. C. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Furat, A. Z. (2013). Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 33(33), 63-93. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000615

Koç Başar, C. (2017). Osmanlı Millet Sisteminden Ulusa Geçiş. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (1), 195-231. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/30773/332721>

Νουάρως, Μ. Μ. (1955). Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδος εν εις την εντός της Ζώνης των Σεβρών Μικρασιατικήν περιοχήν. *Μικρασιατικά Χρονικά*, 6, 3-72. (M. Mihailidis Nouaros. (1955). *I Ekpaideutiki Politiki tis Ellados en eis tin entos tis Zonis ton Sevron Mikrasiatikin periohin. Mikrasiatika Hronika*, 6, 3-72.)

Oran, B. (1986). *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Ortaylı, İ. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, (216-220). Yeni Türkiye Yayınları.

Solomonidis, V. (1984). *Greece in Asia minor: The Greek Administration of the Vilayet of Aidin 1919-1922* [Basılmamış Doktora Tezi]. University of London.

Su, K. (1981). *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yakut, Esra & Yakut, Kemal. (2015). Mütareke Dönemi'nde Cemaat-i İslamiye Teşkilatı'nın Kurulması Çalışmaları. İçinde *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan* (733-748). Timaş Yayınları.

Yunan Dış İşleri Arşivi (YDİA), (Αρχείο Κεντρική Υπηρεσία (Arheio Kentriki İpiresia), 1922/5.5.

Η Εφημερίς της Κυβερνήσεως (I Efimeris tis Kyverniseos – Resmî Gazete) <http://www.et.gr> Erişim:
3 Ağustos 2022

Türk Dil Kurumu Online Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> Erişim: 5 Ağustos 2022

Extended Abstract

The word "Cemaat" is defined as "people who follow an imam and pray", "crowd of people, community", and "a community of people from a religion or a lineage". Accordingly, the concept of "Cemaat-i Islamiye" is defined as a community of people who belong to the religion of Islam. The Cemaat-i Islamiye structures are an organizational system that does not usually exist among Muslim communities living under Ottoman rule. Within the Ottoman borders, the Cemaat system was mostly formed by non-Muslims.

After the Ottoman-Russian War of 1877-1878, the Ottoman Empire's loss of territory and the presence of Muslim elements in the lost lands led to the establishment of Cemaat-i Islamiye organizations. However, there are also Muslims who took steps to ensure their existence with this system by establishing the Cemaat-i Islamiye organization while under Ottoman rule. Especially the people living in Western Thrace, Rumelia and the Islands can be given as an example to this situation. The central government has made various efforts to establish and strengthen the Cemaat-i Islamiye structures in other regions where the Ottoman Empire is dominant, and this issue has occupied the government agenda for a long time. It has been suggested that the Cemaat organization will eliminate the party discussions among the people and end the fraternal fights among the Muslims. The issue of establishing Cemaat-i Islamiye organizations was also discussed in the Parliament. However, since the Assembly was closed by the Entente Powers, no result could be reached.

With the arrival of Greek military forces in Izmir on May 15, 1919, the political and bureaucratic dominance of the Turkish/Muslim segment began to weaken in the Aydın Province and its environs. This region began to be administered by the Greek High Commission. The Greeks took the political, military, economic and bureaucratic affairs and transactions under their dominance. After the region's economy came under Greek domination, institutions serving the Turkish/Muslim public became inoperable.

The Greek Local Administration acted in an attitude that excluded Muslims. This situation necessitated the Turkish/Muslim population to establish the Cemaat-i Islamiye system. The Turkish/Muslim teachers in Izmir aimed to establish the Cemaat-i Islamiye organization and to continue their educational activities. After the signing of the Treaty of Sèvres, Mufti Rahmetullah Efendi requested an appointment from the Greek High Commissioner Stergiadi for the negotiations on the establishment of the Cemaat-i Islamiye organization. Rahmetullah Efendi's request for meeting was accepted after 28 days, but he had to meet with Katib-i Umumi Gunaraki instead of Stergiadi. In this meeting, Gunaraki stated that the establishment of the Cemaat-i Islamiye organization could not be allowed yet The Greek Local Authority collected local taxes. For this reason, Rahmetullah Efendi asked Gunaraki to pay the salaries of the school administrators and teachers. However, Gunaraki stated that it was not possible to pay the salaries. As can be seen, although the Greek Local Administration knew that Muslim schools would be closed due to economic reasons, they did not take any action in this regard.

The establishment of the Cemaat-i Islamiye organization directly concerns Turkish/Muslim teachers. Because teachers' salaries are provided from local revenues. In this process, many primary and secondary schools began

Administration decided to establish an Education Council to manage the Turkish/Muslim education system in the center of İzmir before the establishment of the Cemaat-i İslamiye organization. However, this initiative was unsuccessful.

In February 1921, a decree was made to regulate educational affairs and pay teachers' salaries. Although there was a general opinion that the decree would fix the primary school education system and eliminate economic problems, it was seen in a short time that the expectations could not be met. After the establishment of the Cemaat-i İslamiye system, the Greek Local Administration intervened in the relevant organization in every field. Therefore, the Cemaat-i İslamiye was not functionally successful.